

Tóth Zoltán Balázs

**Szíria fejlődési íve 1980-tól
napjainkig**

**A gazdasági és politikai mérföldkövek
áttekintése 1980- 1989. között**

Külügyi Műhely – Gyorselemzés sorozat

A Politikai Spektrum Alapítvány
elektronikus (online) megjelenésű időszaki kiadványa

Gyorselemzés sorozat főszerkesztő:

Tóth Zoltán Balázs

Szakmai lektor:

Antal Kristóf

Kiadó:

Politikai Spektrum Alapítvány
1016 Budapest, Mészáros utca 64.
Tel.: +3630-473-3508
Honlap: www.politikaispektrum.hu
E-mail: kapcsolat@politikaispektrum.hu

© Tóth Zoltán Balázs 2018.
© Politikai Spektrum Alapítvány, 2018.

ISSN 2630-8088

Absztrakt: Az 1980-as években bekövetkező recesszió, illetve a Szovjetunió gyengülése okán Szíriának új csatornákat kellett kialakítani a tőke becsatornázásához. Ehhez a közszektor, illetve a gazdasági alrendszer reformjára volt szükség, ugyanakkor az újítások mindössze addig érvényesülhettek, amíg azok nem csorbították a politikai elit hatalmát.

Kulcsszavak: Szíria, Szovjetunió, közszektor, gazdaság liberalizáció

Abstract: Due to the recession in the 1980s and the weakening of the Soviet Union, Syria had to establish new channels to revitalize the inflow of capital. The reform of the public sector and economy seemed to be inevitable, as far as innovations did not affect the power of political elite.

Keywords: Syria, Soviet Union, public sector, economic liberalization

BEVEZETÉS

A napjainkig elhúzódó szíriai polgárháború 2011-ben vette kezdetét, azonban a konfliktushoz vezető belső és külső tényezők gyökerei több évtizedre nyúlnak vissza.

Szíria politikai és gazdasági alrendszerei az 1970-es években, Háfez el-Aszad elnök hatalomra jutását követően számottevő változáson mentek keresztül, amely az akkori politikai vezetés elképzelései szerint kerültek kialakításra. Az eredeti állam-, és gazdaságszervezési célkitűzéseket azonban ciklikusan hátráltatták olyan tényezők, mint a belső társadalmi feszültségek, Szíria regionális szerepvállalásából eredő impulzusok, vagy éppen a világgazdasági nehézségek. A kihívásokra Háfez el-Aszad, majd pedig fia, Bassár el-Aszad elnököknek kellett megoldást találniuk, miközben politikai hatalmukat változatlanul kívánták megőrizni. Az elmúlt évtizedekben általános tendenciaként írható le, miszerint a legfontosabb döntések mindig a politikai érdekeknek alárendelve születtek meg, legyen szó gazdasági reformokról, a nemzetközi kapcsolatok alakításáról, illetve Szíria regionális szerepvállalásának formálásában.

Jelen tanulmány egy négy részes tanulmányorozat első része, amely célja évtizedenként áttekinteni Szíria gazdasági és politikai fejlődési ívét. Az időbeli tagolás a könnyebb áttekinthetőség mellett azt a célt szolgálja, hogy az aktuálisan vizsgált tíz év legfontosabb gazdasági és / vagy politikai eseményeire fűzze fel az adott tanulmány gondolatmentét. Ennek megfelelően az első tanulmány

fókuszát az 1980-as években végbemenő gazdasági liberalizációs kísérlet alkotja, amelyet az 1990-es években az új nemzetközi rendhez való alkalmazkodás, illetve kapcsolatrendszer fejlesztése követi. A 2000-es évek az újabb „szelektív liberalizációs” kísérleten, illetve az Egyesült Államok iraki intervencióján keresztül mutatja be Szíria mozgásterét, míg a 2010-től kezdődő időszak az elmúlt évtizedekből levezethető polgárháború alapjait tekinti át.

A fentiekből következően jelen tanulmány az 1980-as években végbemenő gazdasági liberalizációs kísérletet emeli a fókuszba. Az első fejezet az 1970-es évek főbb eseményeit veszi sorra, amelyek kihatással voltak Szíria mozgásterére a rákövetkező évtizedben. A második fejezetben kifejtésre kerülnek a vizsgált évtizedet meghatározó jelentősebb politikai döntések. A harmadik fejezet az 1980-as években végrehajtott liberalizációs folyamat, a folyamatot korlátozó tényezők, illetve a gazdasági kihívások kerülnek bemutatásra.

AZ 1980-AS ÉVEK ELŐTTI FONTOSABB ESEMÉNYEK

Ahhoz, hogy a vizsgált időszakban megértsük Szíria politikai és gazdasági döntéshelyezeteit, vissza kell tekinteni az 1970-es évek főbb mérföldköveire.

Az első és legfontosabb esemény már rögtön 1970-ben történt, amikor Háfez el-Aszad puccsal átvette Szíria vezetését, és 1971-től haláláig elnöki tisztségében irányította az országot. 1973-ban, az elnök szigorú felügyelete mellett megszövegezésre került az új alkotmány, amely számos elemében a Szovjetunió vezetésű hatalmi tömbhöz igazodott. Az alkotmány preambuluma kiemelte az imperializmus és a cionizmus elleni küzdelmet, biztosította a Baath Párt hatalmi monopóliumát, és a „nemzeti egység” megteremtése érdekében elzárkózott bármiféle szeparatista mozgalomtól, vitától, illetve a szólásszabadság csak addig volt biztosított, amíg az a „konstruktív kritika” keretein belül marad¹.

Az 1973. október 6.- október 26. között lezajlott jom kippúri háború bár nem hozott olyan fényes győzelmet Izrael számára, mint az 1967-es hatnapos háború, mégis sikeresen megtörte az Egyiptom és Szíria vezetésű koalíció offenzíváját. Ameddig a Szovjetunió több ezer tonnányi hadianyaggal támogatta az egyiptomi hadsereget, addig az Egyesült Államok Izraelnek szállított fegyvereket, repülőgépeket és radarzavaró berendezéseket.

Az Arab Olajexportáló Országok Nemzetközi Szervezete (OPEC – *Organization of the Petroleum Exporting Countries*) a háború hatására bejelentette az olajexport felfüggesztését azon országokba, amelyek Izraelt támogatták a

¹ Tóth, 2017. 160.o.

háborúban. A kőolajár drasztikus emelkedése az Egyesült Államokat, a nyugat-európai országokat, valamint Japánt érintette a legérzékenyebben, egyúttal közvetetten aláásta annak a Szovjetuniónak is a gazdasági stabilitását, amely nyíltan támogatta az arab csapatokat.

Kifejezetten rosszkor érte a nyugati országokat a kőolajár emelkedése, ugyanis Richard Nixon amerikai elnök 1971-ben felfüggesztette a dollár aranyra történő beváltását, amely egyet jelentett a nemzetközi gazdaság stabilitását biztosító Bretton Wood-i rendszer végének².

A fentiek eredményeképpen 1973-1975. között a nyugati világban recesszió ütötte fel a fejét, amely a bipoláris világrend egyik meghatározó pólusát, az Egyesült Államokat is sújtotta.

1979-ben a Szovjetunió megkezdte a tíz évig elnyúló háborúját Afganisztánban, amely hozzájárult a Szovjetunió vezetésű hatalmi pólus folyamatos gyengüléséhez. A Szovjetunió gazdasági teljesítőképességének hanyatlása jelen téma szempontjából azért fontos, mert az érdekövezetébe tartozó, illetve a szocialista-kommunista elemeket magukénak valló országok a külföldi források bevonását kénytelenek voltak a szembenálló pólushoz tartozó országoktól és szervezetektől megoldani. Ez egyet jelentett a nyugati országok által diktált szabályok betartásával, a piacgazdasági elemek erősítésével, valamint a politikai alrendszer demokratikussá formálásának igényével.

A POLITIKAI ÉS GAZDASÁGI DÖNTÉSEK HÁTTERE

Ahogy korábban már említésre került, az 1973-ban elfogadásra került alkotmány lefektette Szíria működésének alapjait, amely egészen 2012-ig jelentette a legmagasabb szintű jogi normát. Az 1970-es évek fejleményeit alapul véve sokan egyértelműnek vélték, hogy a piacgazdaság és a kapitalista berendezkedés a végnapjait éli, amely nézetet a szíriai politikai vezetés is magáénak vallott. Így a közszektor vált a beruházások hajtómotorjává, és ez egészen az 1980-as évek végéig így is maradt. A központosítás nem utolsó sorban lehetőséget adott a politikai vezetésnek arra, hogy hatalmát megszilárdítsa, és teljes mértékben kontrollálja Szíria fejlődését. A kiterjedt centralizáció, illetve a politikai vezetésnek történő alárendelés ugyanakkor ahhoz vezetett, hogy Szíria egy versenyképtelen, és a megfelelő forrásallokációra képtelen gazdasággá vált.

² Bár a Bretton Woods-i rendszer intézményei, mint a Nemzetközi Valutaalap, valamint a Világbank túlélte.

A centralizáció mellett Háfez el-Aszad elnök céljai között szerepelt továbbá Szíria belső békéjének megteremtése, valamint a közel-keleti régióban betöltött szerepének növelése. A politikai alrendszer saját képére történő átalakítása viszont nem aratott a lakosság teljes körében sikert, és az 1976-1982. közé datálható iszlamista felkelés nehezítette meg az állam működését. A Muszlim Testvériség, amely feltételezések szerint Iraktól kapott támogatást, elutasította a szekuláris berendezkedést, valamint a felemelkedett alavita kisebbség hatalmi pozícióját. A belső feszültségek csúcspontja 1982-ben következett be, amikor a szíriai kormányerők megsemmisítő csapást mértek az iszlamistákra Hamá városában. A művelet eredménye 10 ezernél több ember meggyilkolása, valamint a város 30 százalékának elpusztítása volt³.

A közel-keleti hatalmi viszonyok alakítása kapcsán az 1980-as évek folyamán említésre méltó az Izraellel szembeni ellenséges viszony, valamint polgárháborúba sülyedt Libanon 1976- 2005-ig tartó formális okkupációja. A folyamatos katonai készenlét, illetve haderőfejlesztés okán a védelmi szektor kiadásai folyamatosan növekedtek a gazdasági nehézségek ellenére is: míg 1977-ben 1,8 milliárd dollárt, addig 1984-ben mindez 5,4 milliárd dollárt jelentett⁴. A folyamatos haderőfejlesztés következtében az 1980-as évek közepére a szíriai hadsereg létszáma meghaladta a 400 ezer főt, és 4.800 harckocsival, 3.700 löveggel, 530 harci repülővel és 250 légvédelmi üteggel rendelkezett⁵.

Háfez el-Aszad elnök politikai és gazdasági centralizációs kísérlete egészen a 1980-as évek közepéig tartott. A fejlett nyugati országoknak az 1973-as és 1979-es olajválságok után egy újabb recessziós időszakkal kellett szembenézni az 1980-as években, miközben a Szovjetunió az évtized közepére kezdett kimerülni a fegyverkezési verseny következtében. A nemzetközi gazdaság tehát nem kedvezett a fejlődő országoknak, így Szíriának sem, amelyek fejlődése az 1980-as évekre erőteljesen függött a külföldről bevonható források mértékétől.

A GAZDASÁG LIBERALIZÁLÁSA

A közszektor dominanciájára épülő gazdaság az 1980-as évekre fenntarthatatlanná vált. Egyfelől a munkavállalók egyharmadát foglalkoztatta az állam valamilyen módon, amely réteg a teljes kibocsátás 78 százalékát produkálta. A bérek, akár az állami szektorban, akár a mezőgazdaságban,

³ Perthes, 1995.

⁴ Hinnebusch, 1995.

⁵ Kis-Benedek, 2018, 144.o.

azonban igencsak elmaradtak a kívánatos mértéktől. Szíria lakosságának 70 százalékát lehetett szegényként azonosítani, míg mindössze 7 százalékot lehetett jómódúnak, vagy vagyonosként aposztrofálni⁶. Miközben tehát az állam magához kötötte a munkavállalók jelentős tömegét, addig nem volt képes biztosítani a tisztességes megélhetéshez szükséges alapokat.

Másfelől problémás volt a Szovjetuniótól átemelt tervgazdaságban való gondolkodás a fejlesztések tekintetében. Már az 1976-1980-as évekre szóló öt éves fejlesztési tervhez is a szükséges források mindössze 54 százalékát allokalta a kormányzat⁷, és a későbbiekben sem történt érdemi előrelépés.

A politikai vezetés belátta, hogy Szíria gazdaságának fejlesztéséhez két dologra van szüksége: a hazai privát szektor fejlesztésére, valamint a külföldi tőke növekvő ütemű becsatornázására. A liberalizálás ugyanakkor egyáltalán nem volt könnyű, köszönhetően a közszektor rugalmatlanságának és túlbürokratizáltságának, valamint a piaci mechanizmusokkal kapcsolatos általános negatív vélekedésnek. Sokan úgy vélték a politikai vezetésben is, hogy a rövidtávon profitmaximalizáló vállalkozások nem szolgálják hosszú távon Szíria (szocialista alapú) fejlődését.

Háfez el-Aszad ugyanakkor belátta, hogy engedmények nélkül a gazdaság rövid időn belül megroppan. Egyidejűleg olyan problémák megoldására volt szükség, mint

- a közszektor reformjára. A bürokratikus kötöttségek és a politikai kinevezettek a hatékonyság gátját képezték, ráadásul a szakképzett és rátermett munkaerő inkább a privát szektorban vállalt munkát, mivel a kereseti lehetőségek jobbak voltak.
- a privát szektor reformjára. Hiába volt megfelelő szakértelem és termelékenység, mivel a vállalkozásoknak nem volt ráhatásuk a szabályozási környezetre és a kezdetleges piaci mechanizmusokra, így nem tudtak kellőképpen fejlődni. Ennélfogva nehezebben tudtak kijutni nemzetközi piacra, amely a külföldi valutához való hozzájutástól is megfosztotta az országot. További problémát jelentett, hogy egyes vállalkozásoknak – elsősorban mezőgazdasági termékek előállításához köthető, illetve textilipari üzemek esetében – alkalmazkodni kellett egy központilag diktált árszabáshoz, ami sok esetben megfosztotta őket a profittermelés lehetőségétől.

⁶ Perthes, 1995.

⁷ Hinnebusch, 1995.

- a külföldi tőkebevonás csatornáinak fejlesztésére. Szíria évtizedeken keresztül „rossz adós” hírében állt, ami ahhoz vezetett, hogy például a nyugati bankok, a Világbank, vagy az Európai Beruházási Bank is hitelkihelyezéseket vont meg az országtól, mivel semmi sem garantálta a visszafizetésüket⁸. Továbbá a nemzetközi szervezetek a hitelek megítélését általában adott szakpolitikák megvalósításához kötötték, azonban a politikai vezetés sokáig inkább vállalta, hogy elesik a külföldi tőkétől, semmint csökkenjen a gazdaságra gyakorolt hatalma.

Az 1980-as években végrehajtott gazdasági liberalizáció szerény mértékben, de javított a gazdaság adottságain. A közszektor versenyképességét hátráltató tényezők némiképpen megreformálásra kerültek, egyben a privát szektor is kevesebb kööttséggel működhetett. Utóbbi a vállalkozások gyarapodásán is meglátszik, ugyanis számuk 220 ezerről az 1980-as évek végére 370 ezerre nőtt.

Ami viszont az 1980-as években megoldatlan maradt, az Szíria pénzügyi rendszerének átfogó fejlesztése, valamint a külső eladósodás rendezetlensége. Egyidejűleg jelentkezett belső és külső likviditáshiány, amelyet a Szíriában működő bankok nem tudtak, illetve a nemzetközi hitelezők egy része pedig nem akart kielégíteni.

Az 1980-as években mindössze öt bank működött a központi bank mellett, és mind az öt bank nyújthatott rövid és hosszú lejáratú hiteleket, fogadhatott betéteket. A bankszektor tevékenysége relatíve csekély maradt a bizalmatlanság, valamint az alacsony megtakarítások okán. Mivel a tőkehiány általános jelenség volt Szíriában, ennél fogva a jómódú politikai elit, illetve a vagyonosabb réteg számára új lehetőségek nyíltak a liberalizációval párhuzamosan, elsősorban vállalkozások indítása szempontjából. A politikai elit így a privát szektorban is erősödött, ugyanakkor nem tett szert olyan erős pozíciókra, mint a katonaság Egyiptomban.

Ahogy már fent említésre került, a liberalizációs folyamat egyik célja Szíria tőkevonzó képességének javítása, ugyanis a véges belföldi tőke önmagában nem tette lehetővé a recesszióból való kilábalást, valamint a gazdaság hosszú távú fejlesztését. A tőke alatt jelen esetben az egyes országok és nemzetközi szervezetek folyósított hiteleit, fejlesztési támogatásokat, illetve segélyeket kell érteni. Utóbbi kapcsán érdemes megemlíteni a hivatalos fejlesztési segélyt (*official development assistance* – ODA), amely 1984-1987. között évente 600-700 millió dollár bevételt jelentett. 1988-ra ez az összeg 191 millió dollárra, és 1989-re

⁸ Elhajd, 2006. 183.o.

127 millió dollárra csökkent⁹. Hasonlóképpen csökkent az arab országokból érkező transferek mértéke is, míg 1981-ben elérte az 1,8 milliárd dollárt, addig 1986. és 1989. között évi 500 millió dollárra csökkent¹⁰. A külföldi tőke csökkenése mellett viszont kénytelen volt korábbi tartozásokat kiegyenlíteni, 1988-ban 9,6 milliárd dollárt fizetett vissza arab országoknak és egyéb hitelezőknek. Egyidejűleg viszont adósak maradtak a Világbanknak 210 millió dollárral, ami azt eredményezte, hogy befagyasztott mindennemű fejlesztési hitelezést Szíria részére.

Háfez el-Aszad az ország tőkevonzó képességét azonban nemcsak a gazdaság liberalizálásával, hanem politikai eszközökkel is elő kívánta mozdítani. Míg a liberalizáció elsősorban a nyugati országokat „szólította meg”, addig Szíria regionális szerepének növelése a közel-keleti régió államainak szólt. Az arab-izraeli szembenállás, illetve Libanon okkupációja jó okot adott arra a politikai vezetésnek, hogy Irántól, illetve az Öböl-menti államoktól kérjen pénzügyi segítséget¹¹.

KONKLÚZIÓ

Szíria politikai vezetése az 1980-as években még nem tulajdonított akkora jelentőséget a gazdasági kérdéseknek, mint a politikai-hatalmi döntéseknek. Háfez el-Aszad elnök elsősorban a belpolitikai stabilizációra – iszalmisták letörése –, illetve Szíria regionális szerepének megerősítésére törekedett, és a gazdaság átfogó megreformálása még váratott magára. A szovjet elemeket áttemelő tervgazdaság a közszektor dominanciájára építkezett, és a centralizáció a politikai vezetés hatalmának bebetonozását, semmint az ország fejlődését szolgálta.

A gazdasági reformok szükségességének figyelmen kívül hagyása, illetve a politikai vezetés öncélú hatalomcentralizációja okán az 1980-as években mindössze csekély liberalizációról lehet beszélni. A liberalizációs törekvések elsősorban azt a célt szolgálták, hogy nyugati országok és befektetők számára is vonzó váljon Szíria, ugyanakkor a Szovjetunió vezetésű szocialista tömb, illetve az arab országokból érkező bevételek még időszakosan nem értékelték fel úgy, mint ahogy az az 1990-es évektől kezdődően megtörtént.

A Szovjetunió összeomlását megelőző évtizedben Szíria nem állt készen arra, hogy a Marxista – modernista elméletekből építkező állam,- és

⁹ Elhadj, 2006. 183.o.

¹⁰ Hinnebusch, 1995.

¹¹ Butter, 2015, 7.o.

gazdaságszervezést megreformálja, és jobban hozzáigazítsa a nyugati intézmények által támasztott elvárásokhoz. Ez a tény az 1990-es években számos kihívás elé állította az országot, amelyekkel egy alaposan megváltozott nemzetközi környezetben kellett szembenéznie.

AJÁNLÁS

Tóth Zoltán Balázs: Szíria fejlődési íve 1980-tól napjainkig – A gazdasági és politikai mérföldkövek áttekintése 1990-1999. között

Tóth Zoltán Balázs: Szíria fejlődési íve 1980-tól napjainkig – A gazdasági és politikai mérföldkövek áttekintése 2000-2009. között

Tóth Zoltán Balázs: Szíria fejlődési íve 1980-tól napjainkig – A gazdasági és politikai mérföldkövek áttekintése 2010. után

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Butter, David: Syria's Economy – Picking up Pieces, Middle East and North African Programme, Chatham House, The Royal Institute of International Affairs. Forrás:
https://www.chathamhouse.org/sites/files/chathamhouse/field/field_document/20150623SyriaEconomyButter.pdf
- Elhajd, Elie (2006): Experiments in Achieving Water and Food Self-Sufficiency in the Middle East – The Consequences of Contrasting Endowments, Ideologies, and Investment Policies in Saudi Arabia and Syria, Boca Raton, Florida
- Hinnebusch, Raymond (1995): The Political Economy of Economic Liberalization in Syria, International Journal of Middle East Studies, Vol 27. No.3.
- Kis-Benedek József (2018): Katonai biztonság Marokkótól Iránig, Zrínyi Kiadó, Budapest
- Perthes, Volker (1999): The Political Economy of Syria Under Assad, International Journal of Middle East Studies, Vol. 27. No.3.
- Tóth Zoltán Balázs (2017): Államépítési törekvések Szíriában I. – A Bassár el-Aszad kormányzat kihívásai, Jog- Állam- Politika, 3. szám